

Karikatür Aracılığıyla Tarihi Eserlerin İlgi Çekici Hale Getirilmesine Yönelik Bir Araştırma

A Research On Making Historical Artifacts Interesting Through Caricature

ÖZET

Karikatür sanatı hem ülkemizde hem de dünyada çok eski olmasa da yeni de sayılmayacak bir yere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarını da içine alarak günümüze kadar gelmiş hem mizah hayatımızda hem de basın hayatında önemli bir yer edinmiştir. Karikatür aracılığıyla öğrenme ve öğretme metodu birçok çalışma tarafından denenmiş özellikle Eğitim Bilimleri çalışmaları tarafından da olumlu sonuçlarının olduğu test edilmiştir.

Bu çalışmada Erzurum Tarihi Eserleri karikatür ve mizahi bir dille tasvir edilmiştir. Birçok karikatür hazırlanmış ancak içeriklerinden temsil yeteneği güçlü olduğu düşünülen beş karikatür seçilmiştir. Araştırmanın sonuç çıkarmak için nitel bir yöntem tercih edilmiş olup öncesinde ve sonrasında olmak üzere iki nitel görüşme formu hazırlanmıştır. Her iki formda yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmıştır. İlk formda Erzurum'un tarihi eserleri hakkında görüşmecilerin fikirleri ve bunların neler olduğu sorulmuş olup sonrasında ise seçilen karikatürler görüşmecilere gösterilmiştir. İkinci yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise 1. soru Gördüğünüz karikatür ilgi çekici olup olmadığına sebepleri ile birlikte değerlendirir misiniz? 2. soru Eğer ilginizi çektiyse karikatürde dikkat ettiğiniz figürler hangisidir? 3. soru Herhangi bir figüre dikkat çekmek için karikatür kullanımı fikrini nasıl buluyorsunuz? Şeklinde 5 katılımcıya yöneltilmiştir katılımcılardan gelen dönütler ışığında bulgular ve sonuç kısmı hazırlanmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların karikatürle bir figürü ve fikri dikkat çekip çekici hale getirme fikrini onaylamışlar ve oldukça dikkat çekici olduğunu belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Karikatür, Mizah, Erzurum, Tarihi Eserler.

ABSTRACT

Although cartoon art is not very old both in our country and in the world, it has a place that is not new. From the last periods of the Ottoman Empire to the foundation years of our Republic, it has come to the present day and has gained an important place in both humor and press life. The method of learning and teaching through cartooning has been tried by many studies and has been tested to have positive results especially by Educational Sciences studies. In this study, Erzurum Historical Works are depicted in a caricature and humorous language. Many cartoons were prepared, but five cartoons were selected from them, which were considered to be capable of representation. A qualitative method was preferred to draw conclusions from the research and two qualitative interview forms were prepared before and after. Both forms are prepared in a semi-structured form. In the first form, the interviewers' opinions about the historical monuments of Erzurum and what they were were asked and then the selected cartoons were shown to the interviewers. In the second semi-structured interview form, question 1 Can you evaluate the reasons for whether the cartoon you see is interesting or not? Question 2: If you are interested, which figures do you pay attention to in the cartoon? Question 3: How do you come up with the idea of using caricature to draw attention to any figure? In the light of the feedback from the participants, the findings and conclusion were prepared in the form of 5 participants. According to the results of the research, the participants approved the idea of making a figure and idea remarkable with a cartoon and stated that it was quite remarkable.

Keywords: Caricature, Humor, Erzurum, Historical Artifacts

GİRİŞ

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Karikatür Tarihi

Atilla Özer'e göre Osmanlı tarihinde ilk karikatür 1871 tarihinde bağımsız olarak yayınlanan *Diyojen* mizah dergisinde ortaya çıkmıştır. Ancak kayıtlara göre 1868 yılında Terakki düşünce gazetesi abonelerine ücretsiz abone olmayanlara ise ücretli olarak bir ek biçiminde mizah gazetesi sunmuş olup tarihimizde bir ilk olma onurunu taşımaktadır (Akkoyunlu, 2017: 26). Osmanlı döneminde özellikle mizah basını muhalif tarafın ağırlığında olmuş hükümetin iç ve dış siyasetini, uygulamalarını çizgi yoluyla eleştirmiştir. Bu gazeteler

Adem Kartal ¹
Harun Şanlı ²
Osman Özer ³
Ergün Özgün ⁴

How to Cite This Article

Kartal, A., Şanlı, H., Özer, O. & Özgün, E. (2023). "Karikatür Aracılığıyla Tarihi Eserlerin İlgi Çekici Hale Getirilmesine Yönelik Bir Araştırma", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(71): 3570-3578. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.70015>

Arrival: 12 April 2023
Published: 31 May 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr, Erzurum, Türkiye.

² Öğretmen, Yakutiye Anadolu İmam Hatip Lisesi, Erzurum, Türkiye

³ Öğretmen, Şehit Üsteğmen İsmail Aksu İlkokulu, Erzurum, Türkiye

⁴ Öğretmen, Yakutiye Bilim ve Sanat Merkezi, Erzurum, Türkiye

özellikle halkın toplanarak gündelik siyaseti izledikleri kahvehanelerde okuyucularıyla buluşması sebebiyle halkın üzerindeki politik etkisi oldukça fazla olduğu söylenebilir (Şahin, 2017: 22-23).

Dönemin öne çıkan mizah ve karikatür dergileri Teodor Kasab tarafından hazırlanan *Diyojen ve Çingiraklı Tatar* olmuştur fakat bu iki gazetede karikatür ağırlıklı olmamıştır. Ancak Kasab *Hayal* isminde bir mizah dergisi daha çıkartarak karikatüre daha fazla yer vermiş ve bu dergiyi Türkçe, Fransızca, Rumca, Ermenice, Bulgarca olmak üzere 5 dilde yayınlamıştır. Ayrıca ilk kez Karagöz-Hacivat karikatürlerinin yer aldığı gazetede dönemin ünlü çizerlerinden olan Nişan Berberyan, Ali Fuat Bey ve Santr'in karikatürlerine yer verilmiştir (Subaşı ve Çaylı, 2017: 96-97).

Milli Mücadelenin politik etkisi Türk karikatürü içinde önemli dönemeçlerden biri olmuştur savaş koşulları hasebiyle tasvirici anlayış devam etmiştir. Mizah basının Milli Mücadelenin politik hedefleriyle birlikte aynı istikamete yürümüştür. Dönemin gazete ve basını haber vermekten çok eğitici faaliyetlerin ağırlıkta olduğu bir anlayışla basılırken Milli Mücadeleye destek olanların dışında karşı olan yayın faaliyetleri de yürütülmekteydi. Tabii mizah basını ve karikatürde üzerine düşen payı almaktaydı çizgiler kişileri ya vatanperver ya da hain olarak tasvir etmekteydi. Bu antiemperyalist mücadelede mizah dergileri silah, karikatürlerini ise cephane olarak kullanmaktaydı. Lozan döneminde ise çizgiler biraz daha hafifleyip silah ya da cephaneler yerine anlaşma metinleri, kapalı salonlar ve devlet başkanlarına bırakmıştır. İsmet İnönü elinde defne dalı ile sulh meleği olarak tasvir edilmiştir (Akkoyunlu ve Yetim, 2017: 82-83). Milli Mücadelenin lideri Mustafa Kemal Atatürk de dönemin mizah dergilerinde kendine oldukça fazla yer bulmuştur. Mustafa Kemal dergilerde nadiren yalnız çizilmiştir. Genelde Yunan ordusu ve Yunan Kralı Kostantin ile birlikte tasvir edilmiş bu çizimlerde ortak tema Yunan Kralının aldığı büyük mağlubiyet çizimlerinde yer edinmiştir (Akbaba ve Birbudak, 2009: 1257).

1923-1946 yılları günümüz karikatür çizgilerinin kalitesinin belirlendiği yıllar olarak kabul edilir. Ancak aksi şekilde Aziz Nesin *Markopaşa* mizah dergisi çıkana kadar siyasi mizahın neredeyse hiç olmadığı ve bununla beraber özgür düşüncenin de olmadığından bahseder. 1960 askeri müdahalesi sosyal ve siyasi hayatı derinden etkilediği gibi mizah ve çizgi hayatına da önemli darbe vurduğu kesindir en azından mizahçının eleştirel gücü elinden alınmıştır. 1972 yılında *Gırgır* yayın hayatına başlamış ve *Markopaşa*'nın çizgisini devam ettirmeye gayret göstermiştir. *Gırgır* dergisi sonraki çizgi kuşağı için bir okul olmuş 1970 yılların siyasi ve sosyal hayatını yoğun bir biçimde okuyucusuna taşımış adeta sokağın sesi haline gelmiştir. 1976 yılında ise *Fırt* dergisi *Gırgır* ile aynı mekânı ve kadroyu kullanarak yayın hayatına başlamıştır. 1980 askeri müdahalesinden sonra *Gırgır*'ın siyasi eleştirileri de muhalif tutumu da önemli ölçüde zarar görmüştür. 1986'dan sonra *Gırgır*'dan kopmaya başlayanlar yeni mizah dergileri çıkarmaya başlamışlardır. *Gırgır*'ın devamı olan *Limon* dergisi oldukça sert eleştiriler ortaya çıkarmaya başlayınca 1991 yılında kapatılmıştır. Sonrasında ise *Leman*, *Penguen*, *Uykusuz*, *L-Manyak*, *Öküz*, *Hıbr* ve *Hıbr*'in devamı olarak gelen *HBR Maymun* gibi karikatür dergileri ortaya çıkmıştır (Kamiloğlu, 2013: 168).

1990'lardan günümüze kadar istikrarlı bir yayın hayatı sürdüren tek derginin *Leman* olduğunu söyleyebiliriz çünkü diğer dergiler aynı istikrarı yakalayamamıştır ya arada bir yayın yapmışlar ya da kapanıp gitmişlerdir. *Leman*'ın istikrar göstermesindeki en büyük sebebin keskin keskin sol çizgiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. 1990'ların terör olayları, operasyonlar ve faili meçhullerine rağmen sosyalist görüşlerini çizgilerine yansıtmaktan çekinmemişlerdir. *Leman*'ın bu tutumu sadece belli bir kesimden değil toplumun büyük bir kısmından takipçi kazanmasına sebebiyet vermiştir. *Leman* ekibi bir dönem sonra apolitik bir dal olarak *Lemanyak* dergisini çıkarmasıyla birlikte yoğun argo ve cinsellikle birlikte daha genç bir kesimin dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Bir dönemin ünlü çizerleri Erdil Yaşaroğlu ve Selçuk Erdem bu dergide reklam karikatürleri çizmiş reklam metinleri yazmışlardır. *Leman* dergisinin ticari kuruluşu olan *Leman Kültür*'de "stand-up" yapan Cem Yılmaz bir dönem sonra oldukça meşhur olmuştur. *Leman* dergisinden 2002 yılında ayrılan Metin Üstündağ, Bahadır Baruter, Selçuk Erdem, Erdil Yaşaroğlu ve arkadaşları *Penguen* dergisini kurmuşlardır. Derginin bilinirliği Bahadır Baruter'in 2011 yılında çizdiği karikatürler ve oyun kartları nedeniyle olumsuzda olsa karikatür takipçilerinin dışına da taşırılmıştır. Ardından Recep Tayyip Erdoğan'ın hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı dışında çizilen iki karikatürle de mahkemelik olmuşlardır. Bahadır Baruter'in çizimleri Türkiye'de İslam'a karşı alay, nefret ve korku içeren çizimleri ülkemizdeki İslamafobinin göstergelerinden biri olmuştur. Bu çizimlerden sonra dergi yönetimi incinen kişilerden özür dilemiş ve çizimlerin derginin anlayışını değil kişinin bakış açısı olduğunu duyurmuştur. *Penguen* Dergisi'nden ayrılan Yiğit Özgür, Ersin Karabulut, Umut Sarıkaya, Uğur Gürsoy ve Memo Tembelçizer isimli altı karikatürcü tarafından 2007 yılında *Uykusuz* dergisi yayın hayatına başladı. Genel olarak *Leman* ve *Penguen* dergilerine benzer bir yayın politikası izleyen dergi; Gezi Parkı olayları, Charlie Hebdo Saldırıları vb. gündeme ilişkin olayları diğer dergilerle hemen hemen aynı içeriklerle ele almışlardır (Mencet, 2016: 41-43).

Karikatür Sanatının İşlevi

Karikatür kelimesi İtalyan kökenli olup yükseltmek, doldurmak, alaya alıp abartmak anlamına gelen *caricare* kelimesinden türetilmiştir. 16. yy da abartılı çizimleriyle nam salan Agostino Carracci (1557-1602) ve Annibale Carracci (1560-1609) ressam kardeşlerin *caricature* kelimesini ilk kez kullandıkları elde edilen kaynaklardan karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı modernleşme sürecinden basın kaynaklarının Fransızca ağırlıklı olmasından dolayı bu kelime literatürümüze Fransız kökenli olarak girmiştir (Köseoğlu, 2009: 8).

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre Karikatür; *İnsan ve toplumla ilgili her tür olayı konu alarak abartılı bir biçimde veren, düşündürücü ve güldürücü resimdir* (sozluk.gov.tr/2021). Püsküllüoğlu (2001)'e göre bir nesnenin olayın yahut insanların alaylı olarak güldürecek ve güldürürken de düşündürecek derecede abartılı olarak resmedilmesidir.

Karikatür sanatıyla toplumun iç içe olduğunu söylemek çok iddialı bir cümle olmayacaktır. Hangi dönemde olursa olsun karikatürün ana malzemesi toplum olmuş insanları güldürecek toplumsal gedikler karikatür sanatçılarının dikkat çekmek için kullandıkları silahlar haline gelmiştir. Tabi karikatür sanatının politik işlevini de unutmamak gerekir hangi dönem ve coğrafya olursa olsun karikatürler hükmedenler yahut yönetenler üzerinde baskı kurabildikleri gibi bir tehdit unsuru olarak da dikkat çekmişlerdir. Bir bakıma karikatür sanatçılarının iyi birer gözlemci ya da tabiri caiz olursa iyi birer sosyolog olduğundan da bahsedilebilir. Birey ve toplum arasında değişim ve dönüşümler karikatürünün mizah malzemeleri olmuşlardır. Diğer sanat dallarını da toplumdan ayırmak namümkündür ancak dikkat çekmek yüksek hiciv kullanmak gündelik hayatta sıradan insanların üzerine yoğunlaşmadığı ancak karikatürle karşısına çıkması anlamlandırılmada daha mahir hale getirebilmiştir.

Çünkü sınırlı bir yahut iki yazı ya da çizimle önemli ve çok şey anlatmak önemli bir iletişim gücüdür. Sanatçı yaptığı gözlemi kendi yorumunu da katarak dikkat çekmek istediği yöne kitleleri yönlendirebilir. Tabi bu yorumdan karikatür sanatının oldukça politik ve ideolojik bir tarafının olduğu sonucu da çıkar (Özçubukçu, 2013: 15-17).

Öğretmek amaçlı karikatür kullanımı eğitim bilimlerinde oldukça rastlanan bir yöntemdir bu konuyla ilgili literatürde oldukça fazla çalışmada mevcuttur.

Melanlıoğlu, Karakuş Tayşi ve Özdemir (2012) tarafından yapılan çalışmada yabancılara Türkçe öğretmede karikatürün özellikle kültürel kavramların öğretilmesinde önemli olabileceğine yönelik tavsiyelere yer verilmiştir. Yüksel ve Adıgüzel (2017) tarafından yapılan çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal birlik, beraberlik ve dayanışma değerlerine yönelik algıları araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda ortaöğretim öğrencilerinin kendilerine doğru bir biçimde gösterilen karikatürleri doğru bir biçimde algıladıkları ve öğretilmek istenen değerleri benimsedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Özay Köse (2008) tarafından Erzurum Mecidiye Anadolu Lisesinde biyoloji öğretiminde karikatür kullanımının etkili olup olmayacağına yönelik ön test ve son test şeklinde yapılan deneysel araştırmada karikatür kullanımının geleneksel biyoloji öğretme yönteminden daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kitle İletişim Aracı Olarak Karikatür

Günümüzde kitle iletişim araçlarının toplumları ve kitleleri yönlendirmeleri, ideolojileri yayması, yeni imajlar yaratmada yahut bir imajı zedelemelerindeki başarıları tartışılmazdır (Göngörmez, 2002: 12). Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve çeşitlenmesiyle birlikte bu etki gözle görünür olmuştur. Parti propagandaları, sivil toplum ideolojileri, toplumsal çıkar gruplarının kavgaları bu araçlar sayesinde toplumun önemli bir kısmına yayılıp taraftar bulmaktadır. Batılı toplum anlayışıyla bu araçlar demokrasi gibi kavramların vazgeçilmezleri olsalar da bu araçlar vasıtasıyla yayılan her görüş, ifade ve ideoloji açık toplumun faydalarına hizmet etmeyebilir. Örnek vermek gerekirse günümüz internet ve teknoloji ortamında İslamafobi, eşcinselliğin yaygınlaştırılmaya çalışılması ve belli bir gruba nefret söylemleri yine bu araçlar üzerinden topluma yayılmaktadır. Ülkemizde ve dünya mizah tarihinde önemli yer edinmiş karikatüre baktığımızda çizerler kendi ideolojilerini yaymak, bir kişi ve topluluğu eleştirmek veya nefret objesi yapma konusunda oldukça mahir oldukları görülmektedir. Diğer basılı yayının aksine renk ve çizgi gibi oldukça güçlü anlatıcılarının yanı sıra kullandıkları dil çoğunlukla argo içerdiği için yazılı olarak da pek sınırlarının olduğu söylenemez. Bunlar da kitlelerin dikkatini çekmede oldukça güçlü değişkenlerdir.

Karikatür komik ve eğlenceli içeriğe sahip olduğu için hem denetleyici kuruluşlar hem de kitleler için hoşgörüyü bir bakıma mecbur bıraksa da karikatürlerin içeriği ve eleştiri dil konusunda aynı hoşgörüden her zaman bahsedilemez. Bunun sebebine bir açıdan bakıldığında toplumsal gerçekliğe gülünç, sıradan olmayan, satirik bir dille yaklaşımın adı olan mizahın karakterinin eleştirel olmasından geldiği söylenebilir. Batılı kültürde kökenini "humour" dan alan mizah, toplumsal işlevi ile birlikte değerlendirilmekte, güldürürken

düşündürmeyi hatta yıkıcılığı bile içermektedir. İçerik olarak farklılaşsa bile mizaha toplumsal olarak yüklenen anlam genel itibarıyla bu olmuştur. Bu bakış kökeninde olan eğlence ve hoşgörüyü dayanmaktadır. Günümüzde mizaha iki farklı anlam yüklendiği söylenebilir, muhafazakâr bakış açısına göre toplumsal sorunlar mizah aracılığıyla aşılabılır tam tersi olan bakış açısına göre mizahın eleştirel gücünün önemli bir silah olduğu bunun içinse iktidarın her zaman bu yolla eleştirilmesi gerektiğidir. Her iki yaklaşımda birbiriyle zıt görünse de ortak noktaları toplumda ters giden konularda mizahın bir sözünün olduğudur. Toplum tarihiyle birlikte var olduğu düşünülen mizah toplumsal gereklere göre türlere ayrıldığı söylenebilir (Şahin, 2019: 2212).

Karikatür genel itibarıyla malzemesini yaşadığı toplumdan alır. Çizimleri her ne kadar yaşananlardan farklı ve çarpıcı tarzda resmedilse de yine de taşıdığı toplumsal izler büyüktür. Çizerlerin eleştirmek için yazmak yahut anlatmak yerine karikatürü tercih etmelerinin sebebi çizgilerin tesir kuvvetinin daha çok olmasından geldiği söylenebilir (Çiftçi ve Birinci, 2018: 132). Çizerin gözlem gücü ve mizahi zekâsı ne kadar yüksek olursa toplumsal karşılığının da aynı oranda artacaktır. Tabii bu açıdan karikatür bir iletişim sürecinin de içinde barındırdığı için tek taraflı değildir çizerle birlikte takipçinin de benzer bir bakışla görmesi lazımdır. Yahut bir insan çevresinde olan bitene gülmesi için çevresinin farkında olması lazım bu yüzden görme konuşma ve yazmadan önce gelir. Karikatür sürecinde ise etrafta olan biten bir olay önce karikatürist tarafından görülür sonra yeniden üretilerek takipçilerine sunulur. Bundan dolayı karikatür içinde görme eylemini çokça bulundurun bir görsel iletişim sürecidir. Karikatür üretildiği dönemin zihniyetinden de önemli izler taşır. Genel olarak karikatüristler geniş kitlelere ulaşmak için güncel ve popüler olmaya yönelip geniş iletişim olanaklarından faydalanırlar. Zaten karikatürün günümüzdeki anlamıyla anılmasında basının etkinliğinin artmasının önemli bir payı vardır. Yazılı basınla birlikte ortaya çıkan karikatür günün değişen iletişim şartlarına göre kendisine başka mecralarda bulmuştur (Şanlıdağ, 2020: 140-143). Mizah dergileri her ne kadar varlıklarını devam ettirseler de sosyal medya ve internet ortamları sebebiyle baskı sayılarını oldukça düşürmüşlerdir. Mizah da doğal olarak bu mecralara kaymıştır. Örnek vermek gerekirse İncicaps, Facebook ve Twitter hesaplarında yaptığı caps'lerle, Ekşisözlük'te yapılan tanımlamalarla, Zaytung, komik haberlerle mizah yaparken birçok kişi de sosyal medyalarından bu capsleri paylaşarak dolaşıma sokmaktadır. Bu paylaşımlar bu mecralar aracılığıyla hem çok az bir maliyetle hem de çok daha hızlı bir biçimde kitlelere ulaşmaktadır. Günümüze kapanmadan gelen birçok basılı mizah dergisi bile kapaklarını bu mecralar aracılığıyla kitlelere duyurmaktadır. Kapak sayfasından ibaret olmayan mizah dergileri her ne kadar geniş kitlelere ulaşsa da içeriklerinin geniş kitlelere ulaşmıyor ve mizah dergilerinin baskı sayılarını arttırmaya yetmiyor. Aslında bu mecralar aracılığıyla mizah dergilerinin ünü geniş kitlelere yayılıyor olsa da yine bu mecralar mizah dergilerinin en büyük de rakipleri arasındadır. Yine karikatür mizahından kökenini alan capsler bu mecralarda karikatürün yerini aldığı söylenebilir. Kullar ve İnci bu duruma muhalif olarak şu tanımlamayı yapmışlardır. “Caps, sadece ezici bir güldürme aracı değil, çok büyük de bir tanıtım aracı. Karikatürler her zaman varlığını devam ettirecek. Ancak tüketimi seven sosyal medya topluluklarımızın ihtiyaçlarını, kesinlikle caps'ler daha iyi karşılıyor”. Basılı mizaha alternatif dijital mizah olarak tanımlayabileceğimiz bu tür özellikle gençler olmak üzere internet kullanıcıları arasında popülerliğini sürdürmektedir. Özellikle internet mecralarının çok olması buna paralel olarak bu mecralarda yayın yapanların da sayısını arttırmıştır karikatüre göre üretimi oldukça kolay ve basit olan bu mizah türü caps'lere yönelimin hızlanmasında önemli bir değişken olmuştur. Özellikle Z Kuşağı diye nitelendirilen internet ortamında doğup büyüyen gençler arasında basılı mizah bilinmemektedir bile basılı kâğıtlar yerine ekranlarla tanışan bu kişiler arasında karikatürler yerine capslerin popüler olması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Ayrıca basılı yayınlar bile internet ortamına taşınmışlardır bu yayınların yayılmasında ve bilinirliğinin arttırılmasında bu ortamlar her ne kadar bir avantaj gibi görülse de çoğu basılı yayını yok ettiği için bir dezavantaja dönüşmüştür (Karahisar, 2015, 86-88).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Mizah bir eğlendirme, eleştiri ve hoşgörü, başkaldırma, eleştirme ve tahrip etme yarar yahut zarar verme, sosyalleşme, hayata tutunma, fiziksel olarak iyileşme, gerilimin düşürülmesi, başarıya ulaşmış bir savunma mekanizması geliştirme, sorunlarla başa çıkma, kendini savunma ve karşıya saldırı, itiraz ve kabullenme işlevinin yanında toplumsal tarihin kod ve mesajlarını taşımaktadır. Mizah toplum ve birey arasında bir köprü işlevi gören bir kavramdır (Kamiloğlu, 2013: 166). Karikatür mizah sanatının bir alt dalıdır diyebiliriz. Karikatür sanatının görüşlerinin çizgisel olarak yansımalarıdır. Çizgisel ve bazen de renkli olmasından dolayı kitlelerin yahut bireylerin dikkatini çekmesi açısından özellikle önemli ve yetenek gerektiren bir mizah türüdür. Instagram ve Tiktok gibi görsel fenomenler özelinde trend olmuş sosyal medya uygulamaları düşünüldüğünde görselin günümüz dünyasında dikkat çekme açısından önemli olduğu söylenebilir.

Bunlardan dolayı bu projenin amacı Erzurum'a ait tarihi eserlerin karikatür sanatıyla birleştirilerek dikkat ve ilgi çekici hale getirmektir.

ARAŞTIRMA SORUSU

Tarihi eserlerin dikkat çekici kılınmasında karikatür etkili midir?

YÖNTEM

Karikatür kullanım amacına göre sadece eğlence ve mizah amaçlı değil eğitim amacıyla da kullanılabilen bir materyaldir. Yazı ile anlatılması güç olan birçok konu karikatür aracılığıyla bireylerin ve kitlelerin dikkatini çekebilmektedir. Özellikle karikatür aracılığıyla gerçekleştirilen eğitim ezbercilikten uzaktır. Özellikle içinde mizah unsurlarını barındırması daha akılda kalıcı bir özelliğe büündürür.

Araştırmanın yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi katılımcıların algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle anlatmasına imkân vermesidir. Açık uçlu sorular bu dünyayı keşfetmek için oldukça iyi ve önemli araçlardır (Merriam, 2015: 88). Bu kapsamda iki nitel görüşme formu düzenlenmiştir. İlk görüşme formunda katılımcılara Erzurum'un tarihi eserleriyle ilgili genel fikirleri sorulmuş bunların ilgi çekici yönlerinin olup olmadığı konusunda fikirleri alınmıştır. İkinci soruda ise hangi tarihi eserleri hatırladıkları ve bu tarihi eserler hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Daha sonra ise seçilen karikatürler katılımcılara gösterilmiş sonrasında ise ikinci görüşme formuna geçilmiştir. İkinci görüşme formu üç sorudan oluşturulmuş olup bunlar ise 1. soru *Gördüğünüz karikatür ilgi çekici olup olmadığının sebepleri ile birlikte değerlendirir misiniz?* 2. soru *Eğer ilginizi çektiyse karikatürde dikkat ettiğiniz figürler hangisidir?* 3. soru *Herhangi bir figüre dikkat çekmek için karikatür kullanımı fikrini nasıl buluyorsunuz?* Olarak üç soru yöneltilmiştir. Her iki nitel formdan alınan dönütler ışığında bulgular ve sonuç kısmı oluşturulmuştur.

BULGULAR

Birinci Görüşme Formu

1. Katılımcı *Gördüğünüz karikatür ilgi çekici olup olmadığının sebepleri ile birlikte değerlendirir misiniz?* Sorusuna karikatürlerin oldukça ilgi çekici olduğunu bir bilmece gibi bir şeyler anlatmaya çalıştığını bununda insan merakına hitap ettiği için kendi açısından oldukça faydalı olduğunu belirtmiştir.

Karikatür bir anlam ve gizli ifade etme sanatı olduğu için 1. katılımcıdan gelen cevabın anlatmak istenen okuyucunun veya gözlemcinin merakını da diri tutarak anlatmaya çalışması açısından oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

Tekrar 1. Katılımcıya *Eğer ilginizi çektiyse karikatürde dikkat ettiğiniz figürler hangisidir?* sorusu yönlendirilmiştir. Erzurum şivesinin kullanılması, tarihi eserlerin sergilenmesi, bölgenin iklimine dikkat çekilmesi ve mirasın sergilenmesi olarak cevap vermiştir.

Buda araştırmanın amacına ulaşmasında oldukça dikkat çekici olmuştur.

Tekrardan 1. Katılımcıya *Herhangi bir figüre dikkat çekmek için karikatür kullanımı fikrini nasıl buluyorsunuz?* sorusu yönlendirilmiş. Katılımcıdan gelen cevap hem komik hem de öğretici olduğu yönünde olmuştur.

Zaten karikatür tarihi incelendiğinde anlatılmak istenen komik şekilde sunarak okuyucunun dikkatini çekmek karikatürü önemli bir propaganda silahı yaptığı görülmektedir. Hem komik hem de öğretici olmak karikatürün asıl amacı olduğu için burada asıl amaca ulaşılabilirdi söylenebilir.

2. Katılımcı *Gördüğünüz karikatür ilgi çekici olup olmadığının sebepleri ile birlikte değerlendirir misiniz?* Karikatürlerin ilgi çekici olduğu ancak şehrin insanları olarak aşına oldukları için bilinmedik eserlerin yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Burada katılımcının tarihi eser bilgisi ve bilincinin araştırma sonunda edinilmek istenen değere yakın olduğu söylenebilir. Katılımcının bilinmedik eserleri görmek istemesi ise karikatürün öğretici özelliğinin daha zor ve bilinmeyen şeyleri öğretmede güçlü olduğu için başka ikonları görmek istemesiyle ilişkilendirilebilir.

2. Katılımcı *Eğer ilginizi çektiyse karikatürde dikkat ettiğiniz figürler hangisidir?* sorusu yönlendirilmiştir. Yöresel şivenin, tarihi eserlerin ve Türk Bayrağının dikkat çektiğini belirtmiştir.

Buda araştırmanın amaçları arasında yer aldığı için oldukça olumlu olduğu düşünülmüştür.

2. Katılımcıya *Herhangi bir figüre dikkat çekmek için karikatür kullanımı fikrini nasıl buluyorsunuz?* sorusu yönlendirilmiş. Katılımcıdan gelen cevap figürlerin gizlenmesi yerine anlatılmak ya da dikkat çekmek istenenin doğrudan sunulması gerektiği yönünde ve öneri niteliğinde olmuştur.

Katılımcının cevabından kişilik özelliklerine göre saklanmış anlamlardansa doğrudan anlamı tercih ettiği sonucu çıkarılabilir.

3. Katılımcı *Gördüğünüz karikatür ilgi çekici olup olmadığının sebepleri ile birlikte değerlendirir misiniz?* Karikatürlerin ilgi çekici olduğu özellikle Erzurum ağzının seçilmesinin daha ilgi çekici hale getirdiğini belirtmişlerdir.

Bu da karikatürün mizah yönünün ilgi çekmede oldukça işe yarar olduğu söylenebilir.

3. Katılımcı *Eğer ilginizi çektiyse karikatürde dikkat ettiğiniz figürler hangisidir?* sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcı karikatürdeki tarihi figürlerin özellikle dikkat çektiğini belirtmiştir.

Katılımcının bu cevabı diğer cevaplarla birleştirilince araştırmanın amacının başarılı olduğu sonucunu pekiştirdiği söylenebilir.

3. Katılımcıya *Herhangi bir figüre dikkat çekmek için karikatür kullanımı fikrini nasıl buluyorsunuz?* sorusu yönlendirilmiş. Katılımcı uzun metinsel anlatılar yerine karikatür fikrinin oldukça iyi olduğunu ayrıca anlamlı ve güzel bulunduğunu belirtmiştir.

Bu da karikatürün görsel yönünün anlatılmak istenen birçok metinden okuyucunun dikkatini daha fazla çektiği söylenebilir.

4. Katılımcı *Gördüğünüz karikatür ilgi çekici olup olmadığının sebepleri ile birlikte değerlendirir misiniz?* Karikatürlerin ilgi çekici olduğu 1. ve 2. katılımcılar gibi yöresel ağzın tercih edilmesinin karikatürleri daha ilgi çekici hale getirdiğini belirtmiştir.

Yazılı metinler de genel olarak İstanbul ağzı tercih edildiği için yöresel ağza pek rastlanmaz karikatür ise mizah yüklü olduğu için yöresel ağız kullanmanın hem karikatüre hem de verilmek istenilen mesaja olumlu katkı yaptığı söylenebilir.

4. Katılımcı *Eğer ilginizi çektiyse karikatürde dikkat ettiğiniz figürler hangisidir?* sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcı karikatürdeki tarihi figürlere ve Erzurum insanına özellikle dikkat çektiğini belirtmiştir.

Bu da araştırmanın amacına uygun olduğu söylenebilir.

4. Katılımcıya *Herhangi bir figüre dikkat çekmek için karikatür kullanımı fikrini nasıl buluyorsunuz?* sorusu yönlendirilmiş. Katılımcı çizim yoluyla insanların ilgisini çekmenin daha kolay olduğundan hatta çizim yoluyla anlatılmak istenenin daha ciddi bir biçimde okuyucuya ulaştığını belirtmiştir.

Katılımcının verdiği cevap karikatürün amacına uygun olduğu söylenebilir ciddi bir şekilde ulaşılmasında anlatılmak istenen ise karikatürün dikkat çekmede ki gücü olduğu söylenebilir.

5. Katılımcı *Gördüğünüz karikatür ilgi çekici olup olmadığının sebepleri ile birlikte değerlendirir misiniz?* Karikatürlerin ilgi çekiciliğinin komik bir dil kullanmasından kaynaklandığını ve herkese hitap eden bir seviyede olduğunu belirtmiştir.

Burada katılımcının belirttiği herkese hitap etme yönünün karikatürün mizah aracılığıyla her zaman olmasa da kimseyi incitmeden çok çeşitli gruplara ve insan topluluğuna ulaşma gücü olduğu söylenebilir.

5. Katılımcı *Eğer ilginizi çektiyse karikatürde dikkat ettiğiniz figürler hangisidir?* sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcı karikatürdeki çizimlerin kaliteli olduğundan yöresel ağız ve figürlerin ilham verici olduğunu belirtmiştir.

Burada katılımcı karikatürün çizimlerini beğendiğini belirterek karikatüristin yeteneğine vurgu yaptığı söylenebilir. Özellikle düzgün ve güzel bir biçimde oluşturulan karikatürün propaganda gücüne katkı yaptığı katılımcının söylemlerinden çıkartılabilir.

5. Katılımcıya *Herhangi bir figüre dikkat çekmek için karikatür kullanımı fikrini nasıl buluyorsunuz?* sorusu yönlendirilmiş. Katılımcı karikatür yoluyla bir şeyleri anlatmanın iyi bir fikir olduğundan bahsetmiştir.

Burada da aslında araştırmacının amacı katılımcıya teyit edilmek istendiği katılımcılardan da gelen cevapların araştırmacının amaçlarına uygun olduğu sonucu çıkartılabilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Erzurum Tarihi Eserlerinin Karikatür Aracılığıyla dikkat ve ilgi çekici hale getirilmesini amaçlayan bu çalışmada Tarihi eserlerin dikkat çekici kılınmasında karikatür etkili midir? Araştırma sorusuna cevap aramak adına bu karikatürler hazırlanmış daha sonra nitel formlarla karikatürleri inceleyen öğrencilerden cevaplar alınarak araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre karikatür sanatının Erzurum Tarihi Eserlerini ilgi çekici hale getirmede oldukça etkili olduğu söylenebilir özellikle cevaplayıcılardan alınan dönütler yöresel ağız tercih edilmesinin karikatürleri daha ilgi çektiği yönündedir. Yazılı metinlerden ziyade anlam çıkarmanın birazda izleyiciye bırakılmasının karikatürü daha değerli ve ilgi çekici hale getirdiği katılımcıların cevaplarından hatta anlam çıkarmak yerine doğrudan bıkılsa bile eğlenceli olduğu arka plandaki tarihi figürlerin dikkat çektiği katılımcıların verdiği cevaplardan çıkarmak mümkündür. Komik olması yani karikatürün mizahi yönü genel karikatür takipçisinin önem verdiği başlıca karikatür özelliğidir. Bu çalışmada ki bazı karikatürlerin Erzurum ağızını kullanarak izleyicide tebessüm bırakması 1. katılımcının dikkat çektiği unsurlardan olmuştur. 2. Katılımcının tarihi figürler, yöresel ağız ve Türk Bayrağının karikatürlerde en dikkat çekici unsur olduğu belirtmesi karikatürlerin şovenist duyguları da pekiştirici bir özelliği olduğu çıkarılabilir. 3. katılımcı yazınsal metinler yerine görsel metinlerin daha ilgi çekici olduğu yönünde fikir belirtmiştir. Sosyal medya çağında yaşayan ve yaşı itibariyle Z kuşağı olarak sınıflandırılan genç neslimizin ilgi ve hoşlantılarıyla paralel olduğunu belirtmek gerekir. 4. Katılımcı çizim yoluyla anlatılmak istenin daha mizah ve dalga geçme yönünün yanında ciddi bir yönünde olduğu belirtmiştir. 5. katılımcı ise tarihi eserlerin karikatür aracılığıyla tanıtma fikrinin orijinal ve güzel bir fikir olduğunu belirtmiştir.

Karikatür sanatıyla öğretim yöntemi başta eğitim bilimleri olmak üzere birçok alanda kullanılmıştır. Literatür kısmında örneklendirilmiş araştırmalarda da öğrenme ve öğretim amacıyla kullanılmışlardır. Yapılan bu çalışmada tarihi figürleri karikatür aracılığıyla dikkat çekici hale getirdiği katılımcılardan alınan cevaplar ışığında söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, B & Birbudak, T. S. (2009). “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Mizah Basımında Mustafa Kemal Atatürk İmajı”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7 (1), 1250 - 1274.
- Akkoyunlu, S. B. (2009). “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Basımında Karikatür (1923 – 1933)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çiftçi, M. & Birinci, M. (2018). “Karikatürler Üzerinden Toplumsal Değişimi Anlamak”, Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, (6), 13, 121-160.
- Güngörmez, B. (2002). “Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (3), 1-12. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/sosbilder/issue/23121/246956>
- Kamiloğlu, Z. (2013). “Penguen Dergisinden Hareketle Türk Karikatür Tarihinde Mizahın Saldırı İşlevi”, Milli Folklor Dergisi, 25 (98), 165-173.
- Karahisar, T. (2015). “Basılı Mizahtan Paylaşılan Mizaha Doğru Dönüşüm: İnternette Mizah/ The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication” - TOJDAC January 2015 Volume 5 Issue 1
- Köseoğlu, M. (2009). “Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımının Eleştirel Düşünmeye Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Melanlıoğlu, D. & Karakuş Tayşi, E. & Özdemir, B. (2013). “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Karikatür Kullanımı/ The Use Of Cartoons in Teaching Turkish as a Foreign Language”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (19), 241-256. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/mkusbed/issue/19551/208381>
- Mencet, M.S. (2016). “Mizah Dergileri Ölçeğinde Türkiye’de İslamofobi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Merriam, S. B. (2015). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, (Çev Ed) Selahattin Turan, İstanbul: Nobel Yayıncılık
- Özçubukçu, Y. (2017). “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Toplumsal değişiminin Tamığı Olarak Karikatürler (1928-1940) ve Eğitim”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- Püsküllüoğlu, A. (2001). Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü, Ankara: Arkadaş Yayınları

Sidekli, S. & Er, H. & Yavaşer, R. & Aydın, E. (2014). “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Alternatif Bir Yöntem: Karikatür”, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2014 (2) , 151-163. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/goputeb/issue/7322/95817>

Subaşı, T. & Çaylı, K. (2017). “Osmanlı Basınında Sansüre Bir Örnek: Hayal Mizah Gazetesi”, PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (2), 92-113. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pesausad/issue/36304/410277>

Şahin, E. (2017). “Tanzimat’tan II. Meşruiyet’e Osmanlı’da Mizah Basını”, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 20-43. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dusbed/issue/33302/370681>

Şahin, Z. B. (2019). “Karikatür ve İfade Özgürlüğü”, OPUS International Journal of Society Researches, 10 (17), 2208-2244. DOI: 10.26466/opus.515034

Şanlıdağ, H. Ş. (2020). Timur Selçuk’un Sanatı, Muğla: Milas Belediyesi Kültür Yayınları

Yetim, F. & Akkoyunlu, S. B. (2017). “Türk Modernleşmesine Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Karikatür Üzerinden Bir Bakış”, Tarih ve Gelecek Dergisi, 3 (3), 77-96. Retrieved from <https://doi.org/10.21551/jhf.345039>

TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>

EKLER

Görsel 1: Erzurum Saat Kulesi Karikatürü

Kaynak: Turanoğlu, O. Resim Öğretmeni, Mecidiye Anadolu Lisesi, MEB, Erzurum Türkiye.

Görsel 2: Çifte Minareli Medrese Karikatürü

Kaynak: Turanoğlu, O. Resim Öğretmeni, Mecidiye Anadolu Lisesi, MEB, Erzurum Türkiye.

Görsel 3: Aziziye Müzesi Karikatürü

Kaynak: Turanoğlu, O. Resim Öğretmeni, Mecidiye Anadolu Lisesi, MEB, Erzurum Türkiye.

Görsel 4: Erzurum Kalesi Karikatürü

Kaynak: Turanoğlu, O. Resim Öğretmeni, Mecidiye Anadolu Lisesi, MEB, Erzurum Türkiye.

Görsel 5: Erzurum Hançer Barı ve Palandöken Dağı Karikatürü

Kaynak: Turanoğlu, O. Resim Öğretmeni, Mecidiye Anadolu Lisesi, MEB, Erzurum Türkiye.